

Helmonds

HEEM

Kwartaalblad
Heemkundekring
Helmond-Peelland

12

lente 2011
€ 2,50

*Wij hebben een jubileum!
Vliegveld B86 in Helmond
Helmondse gasthuizen in het verleden*

Colofon

Dit is een uitgave van Heemkundekring Helmond-Peelland.
Opgericht 24 mei 1948.

BESTUUR

voorzitter
C. Verhofstadt, Sperwerstraat 6, 5702 PJ Helmond
tel. 0492 - 537094, e-mail: cverhofstadt@hotmail.com

secretaris
W. van Lieshout, Stationsplein 39, 5701 PE Helmond
tel. 0492 - 534857, e-mail: W.Lieshout2@kpnplanet.nl

penningmeester
H. Wasser, Pres. Rooseveltlaan 59, 5707 GB Helmond
tel. 0492 - 548259, e-mail: hwwasser@hotmail.com

bestuurslid
J. Schiffers, Gabriëlstraat 8, 5708 KA Helmond
tel. 0492 - 529833, e-mail: j.schiffers@upcmail.nl

bestuurslid
Vacature

LIDMAATSCHAP

Kringlidmaatschap incl. abonnement € 25,-
Rekening ING nr. 2641099 t.n.v.
penningmeester Heemkundekring

INLICHTINGEN

heemkundekringhelmond-peelland@hotmail.com

WEBSITE

www.heemkundekringhelmond-peelland.nl

REDACTIE

Hans Vogels
tel. 0492 - 523864, e-mail: j.vogels29@chello.nl

Martin Geerts
tel. 0492 - 536043, e-mail: geerts2@chello.nl

Berry Wijnen
tel. 0492 - 539072, e-mail: berry.wijnen@hetnet.nl

Kelly Geerts
tel. 0492 - 536043, e-mail: geerts2@chello.nl

Marinus van den Elsen
tel. 06 - 40763697, e-mail: m.vandenelsen@weijmans.com

Vormgeving/lay-out: Marinus van den Elsen

Druk: Drukkerij Van Stiphout

Foto's gemaakt door/met dank aan:

Henk van Dijk, Ruud Wildekamp, Hofkompas,
J. van Hooydonk, RHCe, Lia van Zalinge-Spooren,
Marinus van den Elsen.

Omslag voorzijde: Pilot Officer J.R. 'Hank' Nixon van het 137 Squadron krijgt het 'duimen omhoog' symbool van een collega voor het vertrek vanaf Helmond B86. (fotograaf onbekend, collectie Ruud Wildekamp)

Omslag achterzijde: Glas-in-loodraam van NS station Helmond, Atelier Joelle d'Alsace, 1985. (foto: Marinus van den Elsen)

Inhoud

3 Van de redactie
Van het bestuur

4 Verslag van de
jaarvergadering

6 Uit de
Heemkamer

7 Vier jubilarissen
gehuldigd

8 Korte
berichten

10 Agenda

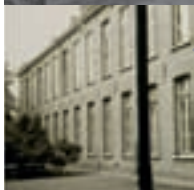
13 Wij hebben
een jubileum!

16 Vliegveld B86
in Helmond

24 Helmondse
gasthuizen
in het verleden

36 Begunstigers

Van de redactie

In dit kwartaalblad komen we natuurlijk uitgebreid terug op onze feestelijke jaarvergadering. Daarnaast hebben we ook nog een aantal lezenswaardige artikelen te bieden:

Dit jaar is het twee eeuwen geleden dat de Burgerlijke Stand werd ingevoerd. Een belangrijke gebeurtenis voor genealogen. Paul Jacobs biedt u in zijn artikel een interessante kijk op de leer van de afstamming en vraagt zich af: "Hoe kom jij aan jouw naam?"

Tijdens de bezetting (1940-1945) werden zowel door de Duitsers als door de Geallieerden, vlieghavens aangelegd. Ook in Helmond was een militair vliegveld gesitueerd. Lees het relaas van Martin Geerts en Berry Wijnen over vliegveld B86, Aircraft Squadrons, jachtvliegtuigen en hoe een brandende Boeing in Helmond een noodlanding maakte.

In 1838 werd het Aloysius gasthuis op de Markt gesticht. Daarmee beschikte de

stad, na 114 jaar daarvan verstoken te zijn geweest, weer over een verpleeginrichting. Eerder had Helmond twee bescheiden instellingen voor zieken gekend. Voor die geschiedenis gaat Hans Vogels in zijn artikel terug tot in de veertiende eeuw!

In het vorige kwartaalblad stelden wij bij de behandeling van het boek 'De rug gebogen, de kop omhoog', dat Piet Schriks de enige van de familie Schriks is die nog in Helmond verblijft. Dat is bezijden de waarheid schrijft mevrouw Diny de Gooijer: "Mijn neef Chris Schriks en enkele neven die uit de zelfde familie stammen, wonen óók in Helmond. Sterker nog, Chris is zelfs lange tijd penningmeester van deze heemkring geweest". Klopt helemaal, wij bedoelden dat Piet de enige van het betreffende gezin is, die nog in Helmond verblijft.

Ons volgend kwartaalblad verschijnt 1 juli 2011. Kopij kunt u tot 15 mei inzenden aan de redactie per e-mail adres: j.vogels29@chello.nl

Van het bestuur

De integratie van Heemkundekring Beistervelds Broek is voorspoedig verlopen. Het was een onverwacht en verrassend genoeg om bij het samengaan een belangrijke financiële bijdrage te mogen ontvangen. Door de samenvoeging is een krachtige heemkring ontstaan.

Het project 'Helmond binnen de Wallen' als demo-website is afgerond. Nu kunnen we starten met de samenvoeging van alle vergaarde data en er een interactieve site van maken. Vanzelfsprekend zullen we pogen hiervoor een subsidie te verwerven.

Het ledenbestand groeit gestaag, evenals het ruimtegebrek in onze heemkamer. We blijven met de gemeente in gesprek om dit probleem op te lossen.

In het kader van de aanstaande biënnale, de Helmondse erfgoed tiendaagse, trachten we in mei een extra themanummer van Helmonds Heem uit te brengen.

De belangstelling voor onze middag-lezing, zoals die van Pierre van de Meulenhof op 20 januari, was onverwacht groot. We gaan bekijken of de organisatie van meer middag sessies in een behoefte voorziet.

Verslag van de jaarvergadering

in sociëteit Beursplein

Dinsdag 15 februari door Wim van Lieshout

Aanwezig waren 43 leden, afwezig met kennisgeving de dames van Liempt, Van de Steen, en Verhoeven evenals de heren Hagens, Van de Heuvel, Schiffers, Noten en Verhofstadt.

Mededelingen

Na zijn welkomstwoord herdacht de voorzitter de overleden heemcollega's Coenen, Coppens, Swinkels, Gillhaus en Van de Nieuwenhuizen. Vervolgens noemde hij als hoogtepunten van het afgelopen jaar: De fusie met Heemkundekring Beistervelds Broek, het boek Binderen, de Erfgoed monitor, het project Jet en Jan en de middaglezing van Pierre van de Meulenhof. Hij memoreerde het nog steeds nijpende ruimtegebrek in onze Heemkamer. De aanpassingen van de statuten en het huishoudelijke reglement zijn nog altijd in behandeling.

Financieel jaarverslag 2010 en de begroting voor 2011

De penningmeester heeft bij het opstellen van financiële verslagen hulp van boekhouder Jacques de Bruin. Helmond-Peelland heeft bij het samengaan met Beistervelds Broek een schenking gekregen van € 3000.

De financiën zijn op 27 januari door de kascommissie, bestaande uit Frans 't Sas en Henk van Dijk, gecontroleerd en in orde bevonden. Bij acclamatie wordt aan het bestuur décharge verleent. In de commissie is Frans 't Sas aftredend. Cor Kuijpers wordt gekozen als nieuw lid. Door de vergadering

worden enige opmerkingen gemaakt: De financiële overzichten moeten meer transparant worden gemaakt, ze moeten meegestuurd worden met de uitnodiging voor de jaarvergadering of als bijlage worden opgenomen in het kwartaalblad. Het bestuur zegt toe dit te realiseren.

Bestuursmutaties

Aftredend zijn Joep Schiffers en Wim van Lieshout. Er hebben zich geen tegenkandidaten gemeld. Beiden bestuursleden worden unaniem herkozen. Frans Smulders is aftredend en niet herkiesbaar. Ook hier hebben zich geen kandidaten gemeld. Het bestuur is naarstig op zoek naar een geschikte kandidaat.

Samenstelling en inhoud werkgroepen

- Media/pers:

Henk van Dijk en Ton Aben.

- Bidprentjes:

Theo van Beeck, Piet Boogaarts en Harrie Scheepers.

- Beheer Heemkamer:

Martin Wijnhof.

- Bibliotheek:

Piet Boogaarts en Paul Jacobs.

- Gevelstenen:

Henk van Dijk.

- Archeologie:

Marinus v.d. Elsen, Leontine Houpperichs en Frans Smulders.

- Religie en school:

Tini Söhngen.

- Foto's en films:

André van Meel en Henk Wasser.

- Lezingen en excursies:

Joep Schiffers, Frans 't Sas en Gerrie van Liempt.

- Helmond binnen de Wallen:

Wim Boelhouwers e.a.

- Webmaster:

Frans Jacobs.

- Redactie Helmonds Heem:

Marinus v.d. Elsen, Martin Geerts, Kelly Geerts, Hans Vogels en Berry Wijnen.

- Project Jet en Jan:

Martin Wijnhof, André van Meel, Tini Söhngen en Piet Boogaarts.

- Inventarisatie Heemkamer:

Martin Wijnhof en Tini Söhngen.

- Administrative coördinatie:

Leontine Houpperichs.

- Distributie Helmonds Heem:

Wim van Lieshout, Henk Wasser, Carel Verhofstadt, Piet Boogaarts, André van Meel, Marcella van Deursen, Jan Mulder, Cis Smulders, Toon de Groof en Frans Smulders.

Verslag lezingen, excursies en presentaties

Frans Smulders geeft een overzicht van de gehouden lezingen en excursies in het afgelopen jaar:

- 19 januari

Lezing over de zendamateurs in de Tweede Wereldoorlog.

- 16 februari

Jaarvergadering met lezing over de nieuwe bibliotheek.

- 16 maart

Lezing over hoe archeologen te werk gaan.

- 20 april

Lezing over het gebruik van computers, internet en digitale gegevensverrijking.

- 7 mei

Boswandeling onder leiding van Harrie van Bree met als thema 'Vogels bekijken'.

- 6 juli

Excursie naar heemkundig museum 'De Typhoon' op vliegbasis Volkel.

- 21 september

Excursie naar museum Kempenland.

- 19 oktober

Lezing over de Peelraamstelling uit de Eerste Wereldoorlog.

- 16 november

Lezing over radio-zendamateurs.

- 14 december

Lezing over milieuvervuiling.

Opmerkingen en reacties over de werkgroepen

Helmond binnen de Wallen:

Er wordt geïnformeerd naar de status van de werkgroep die geruime tijd aan dit project gewerkt heeft. De groep blijkt niet meer actief. Op dit moment wordt gewerkt aan een demo. Na aanvraag van subsidie kan de werkgroep opnieuw geactiveerd worden.

Voorstel om naam en logo

te vernieuwen:

Volgens Paul Jacobs dekt de naam van de vereniging de lading niet meer. Hij stelt een nieuwe naam voor. Chris Schriks suggereert om alle leden hierbij te betrekken. Het bestuur gaat onderzoeken hoe dit aangepakt dient te worden en maakt hiervoor een kostenoverzicht.

Lezingen en excursies:

Paul Jacobs vindt de presentatie van de lezingen te amateuristisch. Hij vindt onder andere dat de beamer vooraf correct ingesteld moet te zijn en dat de spreker een vaste plek moet krijgen achter een spreekgestoelte en zonodig gebruik dient te maken van een microfoon. Paul schenkt een spreekgestoelte naar eigen ontwerp. Het bestuur zegt toe verbetering na te streven.

Vier jubilarissen gehuldigd

Op 15 februari mochten Tini Söhngen, Paul Jacobs, Pierre van de Meulenhof en Martin Wijnhof de erepenning van Brabants Heem ontvangen. Zij zijn decennia lang lid van de Heemkudering Helmond-Peelland en hebben zich daarvoor op velerlei gebied verdienstelijk gemaakt.

Tini Söhngen maakte zich in het verleden nuttig als secretaris van de vereniging. Martin Wijnhof was penningmeester en is nu animator en archivaris van de kleine Helmondse monumenten. Paul Jacobs is initiatiefnemer en ex-redacteur van het kwartaalblad 'Helmonds Heem', alsmede auteur van diverse door de

Heemkundekring uitgebrachte bundels. Pierre van de Meulenhof is initiator van de toponiemenwerkgroep, geeft lezingen en ondersteunt lezingen van derden.

Zowel Tini, Martin als Pierre bevorderen het project Helmond binnen de wallen en werken mee aan het scholenproject 'Jet en Jan', een samenwerkingsverband tussen de Heemkring en het Jan Vissermuseum. Voeg daarbij dat Pierre nog onderzoeker en vertaler van cijnsboeken is en dat Tini en Martin optreden als beheerders van de bibliotheek en als gastvrouw/heer van de heemkamer en de terechtte huldigheden zijn verklaard.

De trotse jubilarissen vlnr. Pierre van de Meulenhof, Tini Söhngen, Martin Wijnhof en Paul Jacobs (foto Henk van Dijk)

Rondvraag

Verzocht wordt om bij een afscheid van mensen die zich bijzonder verdienstelijk gemaakt hebben, een attentie in de vorm van een bos bloemen of een fles wijn aan te bieden. De verzoeker wordt op zijn wenken bediend. Het scheidende bestuurslid Frans Smulders valt een fles wijn en een hartelijk applaus ten deel.

Na de pauze

In het tweede deel van onze jaarvergadering stonden ons nog twee aangename verrassingen te wachten. Op pagina 7 en 8 wordt van deze heugelijke feiten verslag gedaan.

heemkundig mededelingenblad en een aantal overhead-slides betreffende 'De vesting Helmond'. Ook mochten we van Brabants Heem het geschrift 'Verleden wordt heden' ontvangen. Voor onderzoekers en andere geïnteresseerden liggen deze werken vrij ter inzage.

De families Kersemakers, Vlemmings en Van Kuijen, mevr. Dillen en de heren Swinkels, Vogels en Hagens begiftigden ons met een groot aantal bidprentjes. Verder ontvingen wij van mevrouw Van der Steen foto's van de Helmondse Heistraat, van de heer Wildekamp een cd Oorlogsvliegvelden 1940-1945 en van de heer Paul Jacobs 4 ordners met uiteenlopende informatie over Helmond. Tot slot doneerde de heer Piet Boogaarts diverse ansichtkaarten betreffende de Gaviolizaal en Groeten uit Helmond, evenals een 'dvd Helmond 800'. Voor al deze giften onze hartelijke dank.

Huisvesting:

Er komen steeds meer bezoekers naar de heemkamer. Dit is een positieve ontwikkeling maar het is tevens twijfelachtig of de veiligheid nog wel gegarandeerd kan worden. De beschikbare ruimte is hierop bouwtechnisch niet berekend. Gesuggereerd wordt om de opening van de heemkamer te verdelen over verschillende dagen met elke dag andere werkzaamheden.

Nieuwe heemkamer:

Diverse locaties worden genoemd als eventueel nieuw onderkomen: De Goede Herder, de Schabbert, Woonpartners, de Weverspoort en de politiepost op de Mierloseweg. Het bestuur blijft met de gemeente in gesprek om dit probleem op te lossen.

Onze Heemkamer

Onze Heemkamer kunt u vinden op de bovenetage van het Jan Vissermuseum, Keizerin Marialaan 5, 5702 NR Helmond. De kamer is iedere donderdagmiddag geopend van 14.00 tot 16.00 uur en is vrij toegankelijk. De dependance van onze heemkamer in het Stadshobbycentrum 'Het Baken', Pastoor van Leeuwenstraat 23, is iedere 3de donderdag van de maand geopend van 10.00 tot 12.00 uur.

Ter uitbreiding van ons heemkundig materiaal ontvangen wij regelmatig schenkingen. Van de heer H. Vogels ontvingen wij een fikse hoeveelheid genealogische boeken en aanverwante literatuur. Ook de heer H. van de Reek schonk een aantal interessante (heemkundige) boekwerken. De heer C. Gillhaus begiftigde ons met een

Weefstuk voor Heemkundekring Helmond-Peelland

Tijdens de op 15 februari gehouden jaarvergadering kreeg Carel Verhofstadt, uit handen van de voorzitter van Brabants Heem Henk Hellegers, een weefstuk aangeboden ter gelegenheid van het zestigjarige bestaan van onze Heemkundekring. Enigszins verlaat memoreerde Hellegers, immers de vereniging is in 1948 opgericht en bestaat derhalve al 63 jaar. Op de keeper beschouwd zelfs 72 jaar, omdat de vereniging op last van de Duitse bezetter

*Henk Hellegers (links) overhandigt het weefstuk aan onze trotse voorzitter Carel Verhofstadt.
(foto Henk van Dijk)*

tijdelijk ontbonden is geweest. Hiermee is Helmond-Peelland een van de oudste heemkringen van Brabant. Hij feliciteerde Helmond van harte met onze bloeiende en actieve vereniging en zei trots te zijn op de vele vrijwilligers die het heemwerk draaiende houden.

Culturele- en historische films

Al bestaat er voor de historie van onze stad veel belangstelling, toch dreigt er veel geschiedenis verloren te gaan. Daarom waakt onze heemkring over het culturele- en historische erfgoed. Voor dit doel zijn veel vrijwilligers actief. Een van hen is Henk Wasser, die zich bezighoudt met het verzamelen, restaureren en archiveren van oud filmmateriaal. Inmiddels heeft hij al zo'n dertig oude films geconserveerd waarvan hij u graag deelgenoot laat zijn. Het betreft Helmondse films over onder andere Heintje van Vlissingen, (stoom) treinen en over de zomerkermis van 1933 waarbij ruim baan gemaakt wordt voor

een passerende stoomtram. Maar ook regionale producties over Grard Sientje en dokter Wiegersma kunt u bekijken. Ga eens naar **heemkundekringhelmond-peelland.nl** klik vervolgens op 'Links' en u krijgt toegang tot al dat historische materiaal.

De gemeente heeft Henk Wasser gevraagd om in de Biënnale week in mei een filmvoorstelling te verzorgen. Deze zal plaatsvinden in de filmzaal van 'Het Baken', Past. van Leeuwenstraat 23 op 24 mei 's-morgens om 10.00uur. De film gaat over de **Opkomst, Neergang en Herrijzenis van de DAF**. Vele Helmonders hebben daar hard gewerkt en veel meegemaakt.

Subsidies voor archeologische projecten in Helmond

In ons vorige nummer is abusievelijk een subsidiebedrag genoemd van € 900.000 voor twee Helmondse archeologische projecten. Dit is natuurlijk wel erg veel geld en dus onjuist. Stadsarcheoloog Theo de Jong attendeerde ons op deze vergissing en gaf daarbij nog een korte uitleg over de hoogte van de subsidie en waaraan deze besteed gaat worden. Dus voor alle duidelijkheid:

1. De NWO (Nederlandse Organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek) heeft aan het Archeologisch Centrum Eindhoven - Helmond een subsidie toegekend voor het onderzoeks-voorstel om het ontstaan en vroegste geschiedenis van de stad Helmond te onderzoeken. Dit in het kader van een inhaalslag voor oud archeologisch onderzoek: Odyssee. Het gaat om een bedrag van € 50.000.

2. De Universiteit Leiden heeft samen met het archeologische bedrijf Archol een vergelijkbare Odyssee-subsidie van de NWO toegekend gekregen, eveneens voor oud onderzoek. Zij willen het Romeinse grafveld van de Ashorst in Mierlo-Hout verder onderzoeken en uitwerken, maar tegelijkertijd (en van hetzelfde budget) ook het Romeinse grafveld van Oss-Ussen

en van Geleen-Janskamperveld. Dus ongeveer 1/3 van die € 50.000 zal aan de Ashorst besteed gaan worden.

In elk geval betekent dit extra aandacht vanuit de Landelijke Overheid en de Stichting voor Wetenschappelijk Onderzoek in Nederland voor Helmondse archeologie en opgravingen. Het is belangrijk in een tijd van bezuinigingen dat niet alleen de gemeente Helmond de kosten voor het archeologisch erfgoed hoeft te dragen. Bij elkaar gaat het dus om plusminus € 65.000. Voorwaarde van de Odyssee subsidies is dat de resultaten van het archeologisch onderzoek worden 'ontsloten' voor een breed publiek, de Helmonders dus.

Daarnaast heeft de gemeenteraad besloten om het omstreden archeologisch onderzoek in Brandevoort-Hazenwinkel door te laten gaan. Mede dankzij de inspanningen en bezwaren van historische verenigingen uit de omgeving, waaronder de Heemkundekring Helmond, is er eind 2010 een positief besluit genomen over een aangepast proefsleuvenplan en het vlakdekkende onderzoek in Brandevoort en Hazenwinkel. Daarvoor is óók een behoorlijk bedrag gereserveerd.

Bovennatuurlijke krachten

Wist U dat de Heemkundekring niet alleen wordt ingeschakeld voor cultuurhistorische vragen maar ook voor occulte wetenswaardigheden? Een mevrouw vroeg ons of er vroeger op de plek waar zij woonde een kerkhof

was geweest of dat er mogelijk mensen gedood waren. Haar zoontje en meerdere kinderen uit de straat hadden namelijk last van geesten. Wij hebben haar niet gerust kunnen stellen daar de vroegere bestemming weide, landbouwgrond en moeras is geweest. De kinderen zullen dus moeten leren leven met de geesten!

Agenda

U ontvangt voor de lezingen en excursies géén afzonderlijke uitnodigingen. Noteer daarom onderstaande data in uw agenda of op uw kalender.

Dinsdag 19 APRIL

Excursie naar **Luchtmachtbasis de Peel** in **Venray**.

Het betreft een bezoek aan de Luchtmachtbasis de Peel en het daar ondergebrachte museum van Historische Verzameling Grondgebonden Luchtverdediging. Voor degenen die zich hebben aangemeld voor deze excursie: vergeet vooral niet een **geldig legitimatiebewijs** mee te brengen. I.v.m. met het gezamenlijk vervoer op de Luchtmachtbasis, is het maximum aantal deelnemers gesteld op 40 personen. Dit aantal is inmiddels bereikt, dus de excursie is volgeboekt.

Er wordt gezamenlijk vertrokken vanaf het Jan Vissermuseum, om 12.45 uur.

Donderdag 12 MEI

Excursie naar het **Nationaal Asperge- en Champignonmuseum 'De Locht'**

Een champignon is een eetbare paddenstoel die in Nederland sinds de zeventiger jaren is ingeburgerd. Ze worden in champignoncellen gekweekt en zowel handmatig als machinaal geplukt. Doordat de teelt korter duurt dan de ontwikkeling van een ziektekiem is het gebruik van pesticiden uitgesloten. Een asperge is een exclusieve groente met een exquisite smaak, die met bijzonder veel vakmanschap op

een puur ambachtelijke wijze wordt geteeld en geoogst. Dit laatste geschiedt dagelijks vóór dag en dauw in de vroege ochtendstond in de maanden mei en juni. Het museum geeft een beeld van de teelt van beide gewassen en van de gereedschappen, die daarbij worden gebruikt.

De Locht is makkelijk te bereiken vanaf de A73. Afrit 11 nemen en richting Melderslo volgen. De Peel- en Maasroute voeren langs het museum. Vanuit Horst en Melderslo kunt u de bruine bordjes volgen die naar het museum leiden. Samenkomst om 13:45 uur bij de ingang van het museum. Parkeren is gratis.

Donderdag 16 JUNI

Excursie naar het **Van Gogh museum 'Vincentre'** in **Nuenen**.

Omstreeks 5 december 1883 reisde Van Gogh vanuit Drenthe, waar hij drie maanden had gewerkt, naar Nuenen. In dit Brabantse dorp was zijn vader sinds 1882 dominee. Van december 1883 tot mei 1885 verbleef hij bij zijn familie in de pastorie. Het museum geeft u nu een beeld van het leven van Vincent Van Gogh. U treedt als het ware in de voetsporen van Vincent. U loopt waar Vincent liep, u zit waar Vincent zat en u ziet wat Vincent zag. Alle mooie en bijzondere plekken die hij heeft geschilderd maakt u in levenden lijve mee. U kunt de Van Gogh route lopen waarbij u al deze bijzondere plekken bezoekt.

Het Vincentre is gehuisvest in het oude gemeentehuis van Nuenen aan de Berg 29. Het centrum van Nuenen is gemakkelijk per bus bereikbaar, de reistijd vanaf Helmond is circa 20 minuten. Samenkomst om 13:45 uur bij de ingang van het museum.

Donderdag 22 SEPTEMBER

Excursie naar **het oude kerkhof en kapel 't Zand'** in **Roermond**.

Nadere informatie volgt.

Dinsdag 18 OKTOBER

Lezing door de heer H. van der Linden met als titel: **"Bedevaartsoorden in binnen- en buitenland"**.

Nadere informatie volgt.

Dinsdag 15 NOVEMBER

Lezing door de heer H. Vogels met als titel: **"Genealogie van vóór 1500"**.

Nadere informatie volgt.

Dinsdag 20 DECEMBER

Lezing door de heer P. Jacobs met als titel: **"Genealogie v.a. de oudste geschiedenis t/m de nieuwste ontwikkelingen (DNA)"**.

Nadere informatie volgt.

Recensies

Heidense kerst- en andere gebruiken

Het betrof een lezing van Ton Spamer over heidense kerst- en andere gebruiken die later door de Kerk "gekerstend" zijn. Rond het begin van onze jaartelling leefden in Europa verscheidene volken. De Germanen in het noorden, de Kelten in het midden en de Romeinen in het zuiden. Het christendom verspreidde zich vanuit Rome, maar ondervond veel weerstand. De volken wilden hun eigen goden en tradities behouden. De Kerk probeerde de heidenen voor zich te winnen, ondermeer door hun gebruiken te voorzien van een christelijk sausje. Een van de gevolgen was dat veel christelijke feestdagen samenvallen met oude heidense. Zo is Kerstmis geplaatst op de dag van het Romeinse feest van Deus Sol Invictus (de onoverwinnelijke zonnegod) en is 2 februari zowel de dag van de Ierse godin Brigitta als van Maria Lichtmis.

Ook werden heidense heilighdommen overgenomen of vermengd met christelijke. Bijvoorbeeld, omdat de Kelten bronnen vereerden, hebben de christenen hun kerken veelal in de buurt of zelfs op bronnen gebouwd. Rond Kerstmis, Sint Nicolaas en Driekoningen spelen zich merkwaardige verschijnselen af die geen christelijke oorsprong hebben. Denk aan de kerstboom, het eten van brood met figuren, het witte paard van Sint Nicolaas dat over de daken rijdt en de figuren Zwarte Piet en zijn Duitse collega's Ruprecht en Krampus, waar kinderen bang voor zijn. Met Driekoningen wordt in een gezin of in een

andere groep een “koning“ aangewezen, hetgeen mogelijk afstamt van een gebruik in het oude Rome waar de slaven één dag in het jaar de baas waren en de heer zijn slaven bediende. Deze en veel meer voorbeelden werden besproken tijdens de met veel enthousiasme en humor gehouden lezing, waarbij prachtige oude prenten en foto's werden getoond.

What's in a name

In deze interessante lezing die op dinsdag 18 januari werd gehouden door R. Zuketto, ging het over de vraag wat we allemaal uit een naam kunnen afleiden. Vooral op het gebied van de genealogie zijn namen erg belangrijk, vooral als je met je onderzoek dreigt vast te lopen. Namen duiden vaak op het land van herkomst of op de streek waar iemand vandaan komt. Zij duiden op een familietraditie, op het geloof, of op het milieu waaruit iemand komt. Zelfs iemands leeftijd wordt door zijn naam verraden, zoals ook het nummer in de rij van kinderen in een gezin. Het bepaalt in veel gevallen iemands toekomstverwachtingen en de kans bij sollicitaties. Heb je geen naam dan ben je niets.

Zuketto besprak dit allemaal uitgebreid en met veel humor. Hij ging ook in op de naam als voorteken en op de kracht van een naam (denk bijvoorbeeld aan “In naam der wet”) Vooral bij eigennamen zie je geografische spreiding en sociale verscheidenheid. In Nederland zijn veel streekgebonden namen. Bijvoorbeeld de uitgang -man wijst op Zuid Holland en de uitgangen -ing en -ink wijzen op Twente. Namen eindigend op “s” en beginnend met

“van” zijn Brabants. Ten slotte werd ook de naamgeving van straten en wegen uitvoerig besproken. Het werd duidelijk dat naamkunde een vakgebied is met een duidelijk maatschappelijk belang.

Binderen een andere kijk

In vervolg op de heruitgave van het boekje Bijnderen Imperatricis hield P. van de Meulenhof donderdag 20 januari een lezing waarbij op een andere manier op de historische abdij van Binderen werd teruggekeken. De lezing in het Jan Vissermuseum vond 's middags plaats. Dat bleek een succes te zijn want de lezing werd druk bezocht. Zowel het tijdstip, de locatie als het interessante onderwerp van de lezing bleken, gezien het aantal toehoorders, erg in de smaak te vallen. Het was alleen jammer dat het in het Jan Vissermuseum nogal koud was.

Tijdens de uitgebreide lezing werd veel aandacht besteed aan de getoonde prenten van het voormalige Cisterciënzerklooster en aan de oude landkaarten van de omgeving waar het klooster zich destijds bevond. Ook de rijke bezittingen van de nonnen kwamen ter sprake. Ze hadden tientallen boerderijen in Z.O. Brabant, waarvan er diversen in Vlierden lagen. P. van de Meulenhof sprak ook over de Mariadevotie waarvan pastoor Wichmans rond 1632 de oudste gangmaker was en hij vertelde over Arnoldus de Binderen en Henricus de Bakel en over het feit dat de parochies van Bakel en van Rixtel elkaar bij Binderen ontmoetten. De naam Binderen bestond al vóór 1237 en is afkomstig van de wilgen die daar groeiden (zie benne of binne, dat waren wilgentenen).

Wij hebben een jubileum!

door Paul Jacobs

Als leden van de Heemkundekring - zeker degenen, die actief bezig zijn met stamboom onderzoek, de genealogen onder ons - hebben wij veel te maken met de Burgerlijke Stand. Daarin is immers te vinden wanneer en waar iemand geboren is of overleden, getrouwd en eventueel gescheiden. Ook de beroepen van de ouders vinden wij daarin terug.

Vroeger werden die gegevens bijgehouden in de kerkelijke registers bij de doop, het huwelijk en de begrafenis. Na de Franse revolutie werd in 1796 door een Franse wet de Burgerlijke Stand geregeld. In de zuidelijke Nederlanden werd toen begonnen met het opstellen van de burgerlijke standregisters. De oudste burgerlijke standakte in Nederland is opgesteld op 4 juli 1796 in Margraten. In de rest van Nederland werd de Burgerlijke Stand officieel ingevoerd op 1 maart 1811 door Napoleon; 200 jaar geleden; een jubileum!

Hoe kom jij nou aan jouw naam?

Er zijn veel boeken geschreven over de afkomst en betekenis van onze namen. Begrijpelijk want de eerste mensen hadden al voornamen. De familienaam kon men niet kiezen, maar in de keuze van voornamen is een grote mate van vrijheid.

Na invoering van het christendom in de vroege middeleeuwen verdwenen veel Germaanse voornamen. Na het concilie van Trente 1545-1563 werd het verplicht een christelijke doopnaam te dragen. Vanaf 1803 was men gebonden aan de Franse wet van 11 germinal XI (1 april

1803), die slechts voornamen toeliet voorkomende in de heiligen kalenders of uit de bekende oude geschiedenis, zoals de Griekse, de Romeinse of de Germaanse.

Tegenwoordig is er een grote mate van vrijheid. De ambtenaar van de burgerlijke stand weigert in de geboorte-akte slechts voornamen op te nemen, die ongepast zijn of overeenstemmen met bestaande geslachtsnamen, tenzij die tevens gebruikelijke voornamen zijn.

En uw achternaam?

Vroeger kende men geen achternamen, ook wel familienaam of geslachtsnaam genoemd. Toen er veel Jannen en Pieten kwamen, maakte men wel onderscheid door achter de naam Jan zijn plaats van herkomst toe te voegen bijv Jan van Mierlo, of zijn beroep Jan de smed, Jan Smit. Of de aanduiding zoon van Daendel, dus Daendels; zoals Marcellus Daendels en daarna zijn zoon Joannes Marcellus. Soms gebruikte men een bijnaam, zoals alias...- of zelfs een scheldnaam. De familienamen, doorgaans van de vader op de kinderen doorgegeven, zijn in de Middeleeuwen ontstaan.

Bij decreet van Napoleon, geschreven op 18 augustus 1811 in het paleis van St Cloud, gelegen ca 10 km ten westen van Parijs, uitkijkende op de Seine, werd iedereen verplicht officieel een achternaam aan te nemen en zich zodanig in te laten inschrijven. Hij hoopte hiermee een efficiëntere belastingheffing en dienstplicht te kunnen invoeren.

Niet iedereen was het hiermee eens en er werden dan ook vreemde achternamen gekozen. Sommigen dachten ook dat deze verplichting na de val van het Franse rijk maar van korte duur zou zijn. Maar ook Willem I zag het nut van een vaste achternaam wel in en bepaalde in 1825 dat iedereen, die nog geen keus had gemaakt binnen 6 maanden alsnog een achternaam moest kiezen. En deze familienamen zijn van vader op zoon hetzelfde gebleven, zij het dat door verschrijvingen van de ambtenaren of door onduidelijke uitspraak van de naam – vroeger werd alles immers mondeling doorgegeven - er een andere naam ontstond. Zo werden de

kinderen van Marcellus Daendels door een onduidelijke ondertekening op 20 juli 1794, n.l. afzonderlijk Mar en los daarvan Cellus, voortaan Celus en vervolgens Ceelen genoemd.

Al eerder kan men door een veel-eisende procedure zijn achternaam bij Koninklijk Besluit laten veranderen. En sinds 1989 mogen echtgenoten en partners een van beider achternamen voor hun kinderen kiezen.

De meeste achternamen zijn afgeleid van de naam van de vader, de patroniemen genoemd of naar de naam van de moeder, de metroniemen. Ook herkomstnamen, topomiemen komen veel voor; ze verwijzen naar de stad, het dorp of het gehucht. Daarnaast beroepsnamen, eigenschapsnamen als diernamen, en bijnamen als Karel de Grote, Pepijn de Korte, Philips de Goede enz.

Stamboomonderzoek

Voor de genealogen wordt het door de vrijheid van keuze in naamgeving op den duur steeds moeilijker een volledig overzicht van hun voorouders samen te stellen. Maar sinds kort verandert het stamboomonderzoek van het eenvoudig noteren van persoonlijke gegevens en daarmee de familieverbanden, tot een hulp wetenschap, die op velerlei gebied van nut kan zijn. De redactie van het kwartaalblad Gensdata van de

Deel van de titelpagina van het boek met de regels en besluiten van het Concilie van Trente (Trentino-Italië). Boek gedrukt bij Plantijn in Antwerpen 1615. (afbeelding internet)

Nederlandse Genealogische Vereniging schrijft zelfs: "Wij staan op de drempel van een nieuw genealogisch tijdperk met ongekende mogelijkheden".

De genetische genealogie

Mensen, die familie van elkaar zijn hebben vaak overeenkomstige kenmerken. Zulke kenmerken worden van ouder op kind doorgegeven en worden erfelijke eigenschappen genoemd.

Het Griekse woord Genetica of erfelijkheidsleer is de wetenschap die dit beschrijft en ook wil verklaren. Vooral vanaf de 19^e eeuw is als gevolg van het werk van Mendel het patroon ontdekt, waarmee organisme in ons lichaam deze eigenschappen doorgeven aan het nageslacht. Hetgeen vooral plaats vindt door de genen. Een centrale rol speelt daarbij het DNA.

Via de sectie "uitwisseling" op de NGV website zijn tot heden 8500 personen geregistreerd. Het gebruik van de Y-DNA-database staat open voor alle geregistreerde gebruikers van deze site, overigens met wachtwoord enz. zodat geheimhouding is gegarandeerd. In 2008 is van 410 personen het DNA geanalyseerd; ruim 50 % bleek genetisch gezien aan elkaar verwant te zijn en West-Europese roots te hebben. Iedereen kan een DNA-test laten uitvoeren en zich vervolgens aanmelden. En derhalve via deze methode zoeken naar vroegere familieleden.

Door koppeling van genealogische gegevens met DNA-gegevens zijn vele wetenschappelijke onderzoeken mogelijk geworden, zoals de verspreiding van familienamen in Nederland en over West-Europa; dezelfde personen met een uiteenlopende achternaam te koppelen (de zgn soundex - naamklank);

een grote hoeveelheid gegevens aan elkaar te koppelen. Ook vanuit de geschiedkundige, juridische, notariële en medische kant bestaat belangstelling voor deze koppelingen.

Werkgroep genealogie

Het stamboomonderzoek is een wezenlijk onderdeel van de Heemkunde. Een aantal van onze leden is in alle stilte daar thuis mee bezig. Het gaat ook meestal over persoonlijke gegevens van de eigen familie.

Zou het – gezien de ontwikkelingen - niet verstandig zijn dat deze leden een werkgroep Genealogie gaan vormen? Waardoor zij elkaar kunnen helpen in het onderzoek en de verwerking van gegevens via de computer. En ook anderen – opkomende genealogen – kunnen delen in hun ervaringen.

Onze leden van de Heemkundekring: Aben, Boogaarts, Scheepers en Jacobs hebben een contactgroep gevormd om elkaar te helpen met hun stamboomonderzoek. Indien U interesse heeft kunt U zich melden via het e-mail adres: paul.jacobs@planet.nl

Literatuur

- 'Woordenboek van voornamen' door dr. J. van der Schaar 1964 uitg. Het Spectrum B.V.
- 'Familiewoordenboek' door W. Hansen en P. Steenhuis 1999, uitg. Meulenhoff Amsterdam
- 'Complete lijst van Voornamen' door A. Huizinga 1948, uitg. Tirion Baarn
- 'Volkscultuur Magazine' jaargang 5, 2010 door Ineke Strouken
- 'Familienamen in Limburg' door Jos Crott 1995, uitg. Stichting Limburg Genealogisch Archief, Geleen.
- 'Familienamen in Nederland' door J.M. Spindel, uitg. AKVO Delft
- 'Gens Nostra' Maandblad der Nederlandse Genealogische Vereniging, diverse uitgaven
- 'Gens Data' kwartaalblad van de afdeling computergenealogie van de NGV, diverse uitgaven.
- 'Zonen van Adam in Nederland' door F. Plooi; 2008 isbn 97890 5613 9407

Vliegveld B86 in Helmond

door Martin Geerts en Berry Wijnen

Op 16 oktober 1944, kort na de bevrijding van Helmond en Eindhoven, kregen de bewoners van Rijpelberg plotseling, van de ene dag op de andere, bericht dat vanaf die datum hun grond gevorderd was ten behoeve van de aanleg van een vliegveld en dat zij geen gebruik meer van die grond mochten maken.

De oorzaak van dit plotselinge gebeuren was een tekort aan vliegvelden in oostelijk Noord-Brabant na het vastlopen van Operatie Market Garden. Dat was de naam van een grootschalig luchtlandings- en grondoffensief vanuit België, waarbij de Britse, Poolse en Amerikaanse luchtlandingsstroepen belangrijke bruggen over de Nederlandse rivieren zouden innemen. De bedoeling was om daarna door te stoten naar het IJsselmeer en de Duitse troepen in de tang te nemen. De operatie woedde van 17 tot 25 september 1944, maar eindigde in een Duitse overwinning in de slag om Arnhem. Het was duidelijk dat het offensief van het Britse Tweede Leger was vastgelopen. Alleen het zuiden van Nederland kon in de herfst van 1944 worden bevrijd.

Na de bevrijding van Zuid-Nederland konden de Engelsen in onze regio slechts over twee vliegvelden beschikken. Vlieg-

veld Eindhoven, waarvan de Duitsers een professioneel vliegveld hadden gemaakt onder de naam Vliegerhorst Eindhoven en vliegveld Volkel, onder de naam Vliegerhorst Volkel. Nadat deze door de Engelsen in gebruik waren genomen, bleek dat er toch nog behoefte was aan meer vliegvelden. De bestaande vliegvelden Volkel en Eindhoven zouden immers nooit alle toestellen van No. 83 Group van de RAF kunnen huisvesten. Daarom gaf Colonel G.N. Tuck, de commandant van de 12 Airfield Group Royal Engineers opdracht om een geschikte plaats te zoeken voor nog twee vliegvelden in het oostelijk deel van de provincie Noord-Brabant. Zo kwam Helmond in beeld.

Ten oosten van Helmond werd door verkenners van de 13 Airfield Construction Group een bruikbaar terrein gevonden dat kort daarvoor, in september 1944, nog enkele dagen

gebruikt was door Auster-verbindingstoestellen van 659 Squadron. Dat waren lichte observatie-toestellen die gedurende de Tweede Wereldoorlog werden gebouwd voor de strijdkrachten van Groot-Brittannië en Canada en die nauw samenwerkten met legereenheden van de artillerie. De 13 Airfield Construction Group kreeg opdracht om op de gevonden locatie bij Helmond een vliegveld aan te leggen voor de kleinere vliegtuigen. Een 350 ha groot all weather-vliegveld met één start- en landingsbaan. Dit terrein dat door de verkenners van de Britten werd gevonden lag tegenover missiehuis Christus Koning, ter hoogte van de huidige recreatieplas Berkendonk. Het gebied dat bij ons bekend is onder de naam Rijpelberg en dat toen nog tot de gemeente Bakel-Milheeze behoorde.

De verkeersleiding nestelde zich achter in de boerderij van de familie Peeters. De stal werd daarvoor verbouwd en van een balkon voorzien. (fotograaf onbekend, collectie Ruud Wildekamp)

De bewoners van dat gebied werden door deze ontwikkelingen totaal verrast, maar voor de boeren was het afstaan van hun grond over het algemeen geen ramp want de grond was wel zo slecht dat ze beter af waren met een vergoeding van de overheid voor het gebruik ervan. Maar sommigen werden wel zwaar gedupeerd.

Zoals bijvoorbeeld boer H. van de Berkmortel. Hij had net zijn land geploegd en zijn wei afgerasterd met nieuw prikkeldraad toen hij de grond moest afstaan. Hij werd door een voorbijganger gewaarschuwd dat zijn paarden vrij rond liepen. De Engelsen hadden zonder hem te waarschuwen en zonder blikken of blozen zijn kostbare prikkeldraad helemaal aan stukken geknipt. Een van de

Voor de aanleg van het vliegveld werd gebruik gemaakt van een Decauville smalspoortreintje. (fotograaf onbekend, collectie Ruud Wildekamp)

Een Typhoon stijgt op vanaf B86 Helmond in maart 1945. (fotograaf onbekend, collectie Ruud Wildekamp)

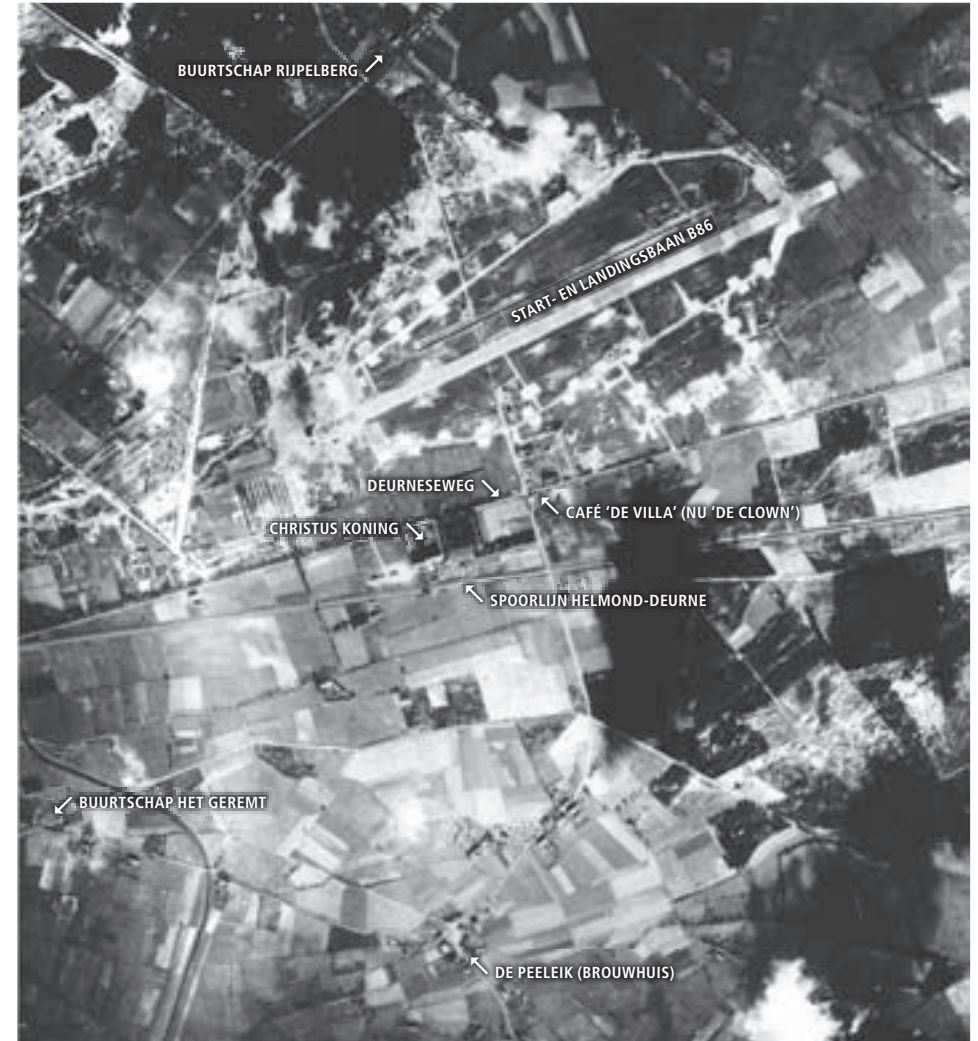
andere gedupeerden was een kleine boer, G. Kusters. Hij had weinig grond en maar één koe, maar hij had een mooi stuk bos. Voor hij het wist kwamen de Engelsen met bulldozers de bomen omduwen. Die boer kon wel huilen, want dat bos was alles voor hem.

Het gevorderde gebied betrof 'schrale' zandgrond met veel bossen, heidevelden en woeste grond. Van die grond, die dus toch al niet zo best was, werd met bulldozers de zwarte humuslaag afgehaald en de ondergrond werd met geel zand opgehoogd. Maar het weer was vaak verschrikkelijk en grote gedeelten grond moesten tot op anderhalve meter diep worden weggegraven, waarna het gat weer werd opgevuld met steengruis. Het nivelleren en het ontwateren van de grond ging dan ook de hele winter door. Het af te voeren water liep in een grote sloot, die uitmondde in het Raaktsche of Vloeiende waterloopje aan de oostzijde van Rijpelberg. De startbaan zou in eerste instantie worden aangelegd met een verstevigd soort gaas, Sommerfield-Track, maar omdat daar niet genoeg van voorhanden was, werd besloten om gebruik te maken van Nederlandse bakstenen.

Volgens berekening waren er 14 miljoen bakstenen nodig en dat waren er

bijna drie keer zo veel dan er in die tijd in heel Nederland verkrijgbaar waren. De bestaande voorraden in bevrijd Nederland leverden namelijk niet meer dan 5 miljoen stenen op. Waar de benodigde stenen allemaal vandaan werden gehaald is niet helemaal duidelijk. Steenfabrieken in de omgeving werden afgestroopt en toen er wegens gebrek aan kolen in Nederland geen stenen meer werden gemaakt, moest er steenkool uit Belgische mijnen worden aangevoerd om een twaalftal steenfabrieken te laten draaien. Ook werden er grote aantallen stenen gehaald van afgelegen parkeerplaatsen op vliegveld Welschap bij Eindhoven.

In Helmond zou een nieuwe watertoren worden gebouwd, maar omdat er tijdens de oorlog gebrek was aan materialen en arbeidskrachten, ondervond de bouw van de toren belangrijke stagnatie. De geallieerde strijdkrachten vorderden de nog niet gebruikte stenen op voor de aanleg van het vliegveld. De stenen werden met alle mogelijke middelen naar de opslagplaats gebracht, onder andere door voertuigen die 8000 stenen per keer aanvoerden. Omdat er daarna nog enkele miljoenen stenen tekort kwamen, werden ook betonstenen in eigen beheer gemaakt. Er zijn uiteindelijk zo'n dikke 10 miljoen bakstenen gebruikt. Om die grote hoeveel-

Luchtfoto van het vliegveld en zijn omgeving. De start- en landingsbaan is duidelijk te onderscheiden. (fotograaf onbekend, met dank aan Henk van Dijk)

heid stenen vanuit de opslagplaats over het terrein te verdelen werd gebruik gemaakt van een Decauville smalspoortreintje.

De smalspoortrein is een vergeten transportmiddel dat vroeger vóór de tijd van de vrachtwagen en de heftruck veel werd gebruikt bij de krijgsmacht, indus-

trie, land- en tuinbouw etc. Ze maakten gebruik van kant en klare secties van licht smalspoor bevestigd aan stalen dwarsliggers. Die waren draagbaar en konden worden gedemonteerd en heel gemakkelijk worden vervoerd. Door Britse pioniers en veel lokale werkkrachten werd met het werk begonnen. Overal werden mensen

geronseld voor de bouw van het vliegveld en die mensen werden ondergebracht in fabrieken en scholen in Helmond. Al snel werkten er circa 500 Nederlandse arbeiders aan dit project, onder wie 35 stratenmakers en dat waren er korte tijd later al 70.

Maar het ging de geallieerden nog niet snel genoeg en daarom werd op 6 november aan de fabrikanten gevraagd om vanaf 8 november tweehonderd metaalarbeiders, één hoofdbaas en één administrateur ter beschikking te stellen. Dat moesten allemaal mensen zijn boven de 20 jaar en de duur van de werkzaamheden was onbepaald. Het loon bedroeg 50 cent per uur voor de gewone arbeiders en bovendien kregen ze van de Britten ook nog te eten. Sommige fabrikanten vonden dat dit uurloon voor mannen tussen 20 en 25 jaar te hoog was. In de fabriek kregen ze zoveel niet uitbetaald en de fabrikanten waren bang dat de arbeiders later moeilijk zouden gaan doen als ze weer tegen een lager loon moesten gaan werken. Daarom besloot het fabrikantenoverleg uitsluitend mannen te nemen van 25 jaar en ouder.

Het vliegveld Helmond met de code-naam B86 (B voor British en 86 voor het 86ste vliegveld dat de Britse RAF in gebruik heeft genomen op het vaste land van Europa, na de invasie op Normandië), kreeg de beschikking over een start- en landingsbaan van 1.350 meter lengte bij een breedte van veertig meter. De baan liep evenwijdig aan de Deurneseweg. Aan beide uiteinden van die baan lagen uitloopstukken van 180 meter bestaande uit PSP (pierced steel plate), gelegd op een bed van stro. Bij deze Amerikaanse vinding ging het om gestanste, stalen rijplaten van bijna tien voet (ongeveer drie meter) lengte bij vijftien inch (38

cm) breedte. Omwille van gewichtsbesparing waren er ronde gaten in aangebracht. Ondanks het gemak van een snelle bouwwijze, waren ook deze vaak hobbelige psp-banen niet ideaal want zij veroorzaakten een enorme slijtage van de vliegtuigbanden. De grote aantallen klapbanden zorgden keer op keer voor ongevallen. Die koppelbare stalen matten met gaten er in werden ook gebruikt voor de vliegtuigopstelplaatsen en taxibanen. De opstelplaatsen en taxibanen aan de zuidkant van het veld waren gemaakt van bakstenen, maar door het gebrek aan bakstenen waren de opstelplaatsen en taxibanen aan de noordzijde van PSP gemaakt. Met PSP kan in korte tijd een terrein verhard worden en dat materiaal was in 1945 weer voldoende op voorraad. Er werd niet alleen in de Tweede Wereldoorlog gebruik van gemaakt, maar ook in de Koreaanse oorlog en in Vietnam.

Het vliegveld zou geschikt zijn voor maar liefst 54 vliegtuigen. Behalve een start- en landingsbaan beschikte het ook over een verkeerstoren en enkele houten barakken en nishutten (halfronde barakken van gegolfd plaatstaal). Op de plek waar op het ogenblik het bedrijf Dirks Klimmaterialen is gevestigd, heeft tot voor een jaar of tien een soortgelijke barak gestaan. Als verkeerstoren diende een balkon aan de schuur van een boerderij op het kruispunt van de tegenwoordige Raktweg en Berkendonk. Vóór deze toren was de codenaam B.86 in beton gegoten. Naast die miljoenen bakstenen werden 14000 rioleringsdeksels en goten geplaatst, 4300 trottoirbanden in beton en 18000 meter PSP.

Op 21 oktober vielen er enkele bommen in Helmond en hierbij vielen zowel onder

de burgers als onder de militairen slachtoffers. Om het vliegveld te beschermen tegen deze luchtaanvallen, werd op 6 november 1944 een Britse luchtdoel-eenheid, 2875 Anti Aircraft Squadron overgeplaatst van Grave naar Helmond. Later werd dat Squadron vervangen door 2881 en 2873 Anti Aircraft Squadron. Een Squadron is niet alleen de aanduiding voor een operationele eenheid vliegtuigen en al het daarbij behorende personeel, zoals vliegers, technici en administratief personeel onder een gezamenlijke commandant, maar de naam Squadron wordt ook gebruikt als aanduiding voor een luchtmachteenheid met een ondersteunende taak.

Het besluit om zo vroegtijdig luchtdoelartillerie rond het in aanbouw zijnde vliegveld te plaatsen, bleek een goede zet. Op 26 november werd een Messerschmitt Me 262, het eerste operationele jachtvliegtuig aangedreven door straalmotoren,

getroffen. Het toestel moest later bij Vorden in Gelderland een noodlanding maken waarbij de piloot zwaar gewond werd. Twee dagen later was het weer raak en werd een Messerschmitt Me 262 die binnen het bereik kwam van de kanonnen van vliegveld Helmond, neergeschoten.

Het vliegtuig dwarrelde neer in het weiland bij de boerderij Mariahof op Het Geremt, ten zuiden van de spoorlijn Helmond-Deurne. Dit was het eerste exemplaar van die nieuwste Duitse straaljager Me 262 dat de Britten in handen kregen en dat nog enigszins intact was. Het wrak werd uitgebreid onderzocht door de mensen van de Air Intelligence, want die vliegtuigen waren op dat moment high tech. De vleugels met de motoren en het staartstuk werden voor onderzoek naar Engeland gebracht. Nu, na zoveel jaren is nog steeds niet bekend waar de gesneuvelde piloot van dit

Op 28 november werd een Messerschmitt Me 262 neergeschoten. Het stortte neer op Het Geremt nabij het vliegveld. (fotograaf onbekend, m.d.a. Hofkompas)

Het wrak werd uitgebreid onderzocht door de Air Intelligence, want de Me262 was op dat moment high tech. (fotograaf onbekend, m.d.a. Hofkompas)

Grondpersoneel treft voorbereidingen voor het start van een Typhoon jachtbommenwerper op het vliegveld B-86. (fotograaf onbekend, www.ronaldv.nl)

Button DFC (Distinguished Flying Cross), die later vermoedelijk bij zijn eerste landing op dit vliegveld is verongelukt. Het vliegend personeel, circa 100 piloten, werd ondergebracht in het missiehuis Christus Koning, vlakbij het vliegveld. De Typhoon was een formidabel aanvalswapen dankzij de zeer zware bewapening met 4 tweecentimeter kanonnen en een alternatieve uitrusting met

vliegtuig, Hauptmann Rösch drager van het Ritterkreuz, begraven is. Kerst 1944 volgde nog een Duitse luchtaanval die evenmin schade aanrichtte.

Pas op 9 januari 1945 was het vliegveld zover voltooid dat er vliegtuigen konden worden gestationeerd en vier dagen later verschenen de eerste Hawker Typhoon jachtbommenwerpers, juist op tijd om de gevechten aan te gaan in het Reichswald bij Kleef. De Typhoon was de opvolger van de Hurricane die bekend is van de Battle of Britain. De toestellen van 124 Wing (onderdeel van de 83 Group) bestaande uit 137, 181, 182 en 247 Squadron, uit Eindhoven, vonden onderdak aan de zuidkant van het vliegveld. Zij stonden onder leiding van Wingcommander J.C.

bommen en 8 raketten. Door de geweldige vuurkracht werd de Typhoon ingezet tegen versterkte vijandelijke opstellingen, hoofdkwartieren etc. en bij alle grote tankslagen.

Vanaf 14 februari 1945 voerde 124 Wing operaties uit vanuit Helmond. Die oorlogsvluchten werden meestal uitgevoerd met 8 of 12 toestellen, geleid door een Squadron commandant of een van de vluchtcommandanten. Diezelfde dag vond er een aanval van de Duitsers plaats op vliegveld Helmond. Daarbij kwamen behalve een aantal Britse soldaten ook drie burgers om het leven. Dat waren A. Hubenaar en A. Melis die allebei aan de Deurneseweg woonden en M. Peters van de Middendijk. Bovendien viel er ook nog

een aantal gewonden. Tot begin april 1945 bestookten de Typhoons talrijke doelen in Duitsland en Nederland. Zij vielen op 16, 21 en 25 februari lanceerplaatsen voor V.1's en V.2's aan bij Rotterdam en Den Haag. Zij bestookten militair verkeer en militaire installaties en de jachtbommenwerpers ondersteunden militaire operaties in Duitsland.

Het vliegveld trok altijd veel belangstelling. Altijd stonden er rijen mensen te kijken naar het landen en opstijgen van de vliegtuigen. Zij konden op die manier van nabij meemaken hoe een brandende Boeing B-17 Flying Fortress, die tijdens zijn missie naar Duitsland in moeilijkheden was geraakt, er een noodlanding moest maken. Het vliegtuig, een Amerikaanse 4-motorige zware bommenwerper voor de lange afstand, was voor zo'n klein vliegveld eigenlijk veel te groot, maar de piloot slaagde er toch in het toestel aan de grond te zetten. De toeschouwers zagen hoe de piloot, toen hij uit het toestel kwam, de grond kuste en meteen vroeg om een pot bier. Na enkele dagen, nog voor het toestel gerepareerd kon worden, werd het door de bliksem getroffen en brandde helemaal uit.

Voor de Helmondse jeugd was vliegveld Helmond ook een geweldige attractie. Ze konden overal komen. Ze konden bijvoorbeeld onder de startbaan gaan zitten en zagen dan de vliegtuigen vlak over zich heen scheren. Beschadigde en buiten gebruik gestelde vliegtuigen werden opzij van de startbaan geschoven en daar zat nog alles op en aan. Zelfs de mitrailleur en patroonbanden. Dat was een dankbare prooi voor de Helmondse jeugd die met veel enthousiasme de toestellen helemaal sloopte.

Vliegveld B86 Helmond heeft ook nog als verzamelpunt gefungeerd voor bijna 600 Amerikaanse vliegers van zweefvliegtuigen. Zij kwamen, na hun missie te hebben volbracht, per vrachtwagen naar Helmond, van waaruit zij op 28 maart 1945 met Dakota's terugkeerden naar hun uitvalsbasis in Frankrijk. Op 11 april 1945 vond de laatste operationele vlucht van 124 Wing vanuit Helmond plaats want door de snelle opmars van de geallieerden was het vliegveld te ver achter het front komen te liggen. Op 14 juni 1945 vertrokken de laatste Britse vliegtuigen. De PSP matten werden meegenomen om elders te kunnen gebruiken en daarna werd het vliegveld gedeeltelijk ontmanteld. Het werd alleen nog maar gebruikt voor de opslag van militair- en spoorwegmateriaal. De geallieerde claim op de gronden van het vliegveld was met het vertrek van de Britten vervallen. Op 10 november 1945 werden de gronden door de Technische Dienst Vliegvelden van het Militair Gezag in beheer gegeven aan het Bureau Aanleg, Beheer en Onderhoud van Vliegvelden (BABOV), die ze vervolgens weer had overgedragen aan de Dienst Landbouwherstel. Die Dienst heeft uiteindelijk de gronden in 1947 weer overgedragen aan de gemeente Bakel en Milheeze ter verpachting aan de oorspronkelijke bewoners.

Bronnen:

- *Publicaties Ruud Wildekamp e.a.*
- *Tijdschrift Toen en Nu o.a. Leon Mijderwijk*
- *Vliegvelden in Oorlogstijd, Peter Grimm, Erwin van Loo, Rolf de Winter*
- *Artikelen uit Hofcompas*
- *Hoofdstuk 21 uit Onder bescherming van den Engel Gabriel*
- *Helmonds Heem: 100 jaar waterleiding in Helmond, door Paul Jacobs*

Helmondse gasthuizen in het verleden

door Hans Vogels

Het Elkerliek ziekenhuis slaagde in 2005 voor het kwaliteitskeurmerk van het Nederlands Instituut voor Accreditatie van Ziekenhuizen en heeft in 2009 een vervolg indicatie voor drie jaar behaald. Hiermee toont het ziekenhuis aan dat het continue werkt aan een betere kwaliteit in de zorg. Een goede reden om terug te zien naar de Helmondse verpleeginrichtingen in de voorbije eeuwen. Aan het voormalige Antonius gasthuis en het tegenwoordige Elkerliek zijn immers drie verpleeghuizen voorafgegaan. Beeldmateriaal hiervan is nauwelijks voorhanden, het is wel boeiend te weten waar die oorden zich bevonden en hoe het destijds met de zorg gesteld was. Hiervoor moeten we ver terug in de tijd, want in de veertiende eeuw was er in de stad al een gasthuis bekend.

In de oudheid was voor zieken en noodlijdenden geen deskundige verpleging voorhanden. In geval van ziekte of gebrek was men volledig aangewezen op de steun van familie, vrienden of de groep waarin men leefde. Arme weeskinderen werden soms door rijken geadopteerd, maar ook als slaaf opgenomen in een huishouden. Pas in de middeleeuwen ontstond behoefte aan inrichtingen waar hulpbehoevende mensen konden worden ondergebracht. De accommodaties die daardoor ontstonden werden aangeduid als Godshuizen. Hiermee werden liefdadigheidsinstellingen ter ere van God bedoeld waarin de lijdende mens, om Gods wil, gratis werd opgenomen, verzorgd of

verpleegd. Godshuizen waren in die tijd gast- leproos- en pesthuizen, maar ook oude mannen- vrouwen- of weeshuizen. Ook arme rondreizende lieden hadden een nijpende behoefte aan onderdak. Zodra in een buurt handel ontstond en kooplui van verafgelegen plaatsen zich naar markten begaven, hadden zij die geen onderdak hadden, een nachtverblijf nodig. Vandaar dat door vrome Christenen instellingen werden gesticht waarin vreemdelingen voor korte tijd een bed voor zichzelf, een stal voor paard, os of ezel en verpleging in geval van ziekte werd aangeboden. Die instellingen bevonden zich meestal binnen de woonbuurt vlak vóór of bij de hoofdpoot van een stad.

Onderkomens voor kooplieden hadden Sint Nicolaas als beschermheilige, die voor vissers vereerden Sint Pieter en verblijven voor bedevaartgangers waren gewijd aan Sint Jacob. Stond het betreffende huis open voor ieder die er gebruik van wilde maken, dan werd het aangeduid als een Heilige Geesthuis. Hiermee werd een instantie bedoeld die onder toezicht stond van het stadsbestuur. De Heilige Geestmeesters werden oorspronkelijk door de kerk maar later door de stadsraad benoemd. In grotere steden bestond, ter ondersteuning van de armen, ook wel een Geefhuis. In kleinere plaatsen, zoals Helmond, werden die spindingen gedaan in de kerk. Hierdoor is de benaming van de armenvoorziening 'De tafel van de heilige Geest' ontstaan: de tafel in de kerk waarop de broden lagen die aan de armen werden uitgedeeld. Vanuit een Geefhuis werden behoeftigen ondersteund door ze niet enkel voedsel, maar ook onderdak en zonodig kleding te verschaffen. Al in

de tiende eeuw wordt in Maastricht melding gemaakt van zo'n inrichting. Het was het Sint Servaashuis dat door de kerk was gesticht ten behoeve van bedevaartgangers, om hen tijdelijk kosteloos onderdak te bieden.

In vrijwel elke stad bestond, zelfs al vóór het verkrijgen van stadsrechten, een Heilige Geesthuis. Daarin was gewoonlijk een ruimte bestemd voor 'arme luyden' die er doorgaans drie etmalen mochten verblijven. Van de goed bedoelde instellingen werd vaak misgebruik gemaakt door nietsnutten en leeglopers. Hierdoor werden de bestuurders, ofwel de Heilige Geestmeesters, dikwijls genoodzaakt de inrichtingen voor een bepaalde tijd, of zelfs voorgoed, te sluiten. De gasthuizen die hoofdzakelijk voor nachtverblijf waren bestemd, veranderden van bestemming toen in de steden logiesgelegenheden, taveernen en herbergen kwamen. Vanaf toen werd een gasthuis meer als een zieken- of armenhuis beschouwd.

Stadskaart Helmond. Vorming en inrichting stedelijk gebied 1398-1460. Het gasthuishof staat ingetekend links tegenover de Sint Lambertuskerk. Reconstructie J. van Hooydonk (collectie RHCe)

Gasthuis Kam(p)straat

Al vóór 1400 was er in Helmond een dergelijke instelling bekend. Het zogenaamde gasthuishof of hospitale stond in het gebied rond de Kamstraat (toen nog Kampstraat geheten) en de Kerkstraat. Het gebouw strekte zich achterwaarts uit in de richting van het riviertje de Aa. Het heette in de volksmond 'het Huysken' of 'het Huuskene'. Het is voor de hand liggend dat deze naam is afgeleid van het bezit van de uit Lier afkomstige priester Arnoldus van Huuskene. Bij diens testament van 8 maart 1392 vermaakte hij zijn huis 'Ten Huuskene', evenals zijn landerijen onder Lierop, aan de armen van Helmond. Na zijn dood zou zijn volledige bezit ter beschikking van de gasthuismeesters komen. Het bedoelde huis noemde men ook wel het "Huyskenshuis" en stond naast het gasthuis, vandaar dat de straat de Huyskensstraat werd genoemd.

Aan het gasthuis was een altaar ter ere van Onze Lieve Vrouw verbonden. Het een en ander blijkt uit een notariële akte van 21 december 1341 waarin een geschil tussen Laurentius, pastoor van Rixtel en Helmond, en Arnoldus Stamelart wordt beschreven. Er bestond tussen hen een conflict over het recht om de rector van het Lieve Vrouwe altaar voor te dragen. In de akte wordt overeengekomen dat elk der partijen om de beurt de rector zal benoemen en dat de eerste beurt aan Stamelart zal toekomen.

Het gasthuishof was meer een toevluchtsoord voor hulpbehoevende mannen, vrouwen en kinderen, al werden deze ook vaak aan derden uitbesteed. Het was ook bestemd voor armen die de kost niet konden verdienen,

voor weeskinderen, arme pelgrims, zwakzinnigen en voor passanten die geen geld hadden voor logies in een herberg. Doch het diende in hoofdzaak ter verpleging van zieken. Er zijn verscheidene donaties aan het gasthuis bekend zoals die van Elisabeth, de weduwe van Jan Duysschen en schoonzus van Arnoldus van Huuskene, die in 1404 twee bedden, één kast, een jaarlijkse erfpacht van vier mudden rogge en het laten doen van vier wekelijkse missen, aan het gasthuis legateerde. Jan Herman Henrics schonk goederen op voorwaarde dat daarvoor aan het Lieve Vrouwe altaar missen gelezen zouden worden. Ook door Wilhelmus van der Gheijn en diens vrouw Elisabeth werden missen bedongen. Daarvoor vermaakten zij bij testament één malder en achttien vaten rogge aan het gasthuis.

De heilkunst stond vóór de zestiende eeuw in gering aanzien. Het was toevertrouwd aan heelmesters en chirurgijns die in het gasthuis sneden in zweren en ontstekingen, gebroken ledematen spalkten, maar ook amputaties en aderlatingen verrichtten. De (geneeskundige) handelingen werden enkel door mannen uitgevoerd. In 1421 was een wet uitgevaardigd die vrouwen belemmerde de geneeskunst te bedrijven. Vanaf de zestiende eeuw werd hierop een uitzondering gemaakt voor vrouwen die zich bekwaamden in de behandeling van borstaandoeningen. Er is een lange periode geweest dat de geneeskunde van de lijst der wetenschappen was afgevoerd en aan Hogescholen niet meer onderwezen mocht worden. Daarom werd de chirurgie vaak door lagere bedienden of barbiers uitgevoerd. In de veertiende en vijftiende eeuw waren de namen barbier, wondheler en chirurgijn dan

Kaart Van Deventer circa 1540. Tussen de stadsbebouwing en Binderen is links van de weg, middels twee kleine stippen, het "Nieuwe Gasthuis" te ontwaren. (collectie RHCE)

ook vrijwel synoniem. Dat deze ambten nog eeuwenlang bij elkaar hoorden, blijkt uit talrijke schilderijen die van geneesinrichtingen bekend zijn.

In 'die Haghe', ter hoogte van de huidige straat Kloosterweide, bevond zich Helmonds eerste parochiekerk. Omdat het bedehuis vooral 's winters zeer slecht bereikbaar was, deden Helmonds ingezetenen moeite om de kerk binnen de stadsmuren te krijgen. Ook jonker Jan van Berlaer gaf in 1425 bij testament zijn verlangen te kennen, dat binnen de Helmondse vesting een kerk zou worden gebouwd. Deze zou moeten verrijzen op de plaats van het verouderde gasthuishof. De inrichting die niet meer aan de gestelde eisen voldeed, zou elders worden herbouwd. Jonkheer Jan van Cortenbach, de latere heer van Helmond, heeft die wil in zoverre ten uitvoer gebracht, dat er wel een kerk binnen de ommuring verrees, maar niet op de aangegeven plek omdat het bisdom dat voorstel afwees. Het was de Sint Lambertuskerk

die werd gebouwd op de plaats waar tot dan een oude kapel had gestaan en waar de tegenwoordige kerk zich nog altijd bevindt. De Huyskensstraat werd vanaf die tijd Kerkstraat genoemd. Op de plaats van het gasthuishof vinden we later in de Kamstraat een van de Sint Vincentiushuizen terug.

Gasthuis Kloostereind

De aard van de gasthuizen veranderde aanmerkelijk door de opkomst van particuliere logeergelegenheden. Voortaan dienden de inrichtingen voor de verpleging van besmette personen, zieke vagebonden, armlastige bedelaars en rondtrekkende soldaten. Hierdoor kreeg het gasthuis meer het karakter van een ziekenhuis. Het plan om het herstellingsoord elders te vestigen ontstond in 1425, maar de verhuizing zou zich pas in 1439 voltrekken. Het werd verplaatst naar het gebied rond het Binderseind, toen nog het Kloostereind geheten. Het terrein grensde aan de Bindersestraat, maar de inrichting zelf

Tekening van een vroegere ziekenzaal. Ontleend aan "Ach Lieve Tijd"

stond ter hoogte van de huidige Sint Willibrordstraat. Het bestond uit twee panden, het ene werd bewoond door de gasthuismeesters, het andere was bestemd voor de verpleegden. Vandaar dat men sprak over het grote en het kleine gasthuis. Het wordt in diverse stukken ook als het 'nieuwe gasthuis' aangeduid, Mogelijk is het ter voorkoming van besmetting ver van de toenmalige bebouwing gehouden.

Hoe het gebouw eruit zag is niet bekend. Het was wellicht primitiever dan de grotere ziekenhuizen elders in het land. Gewoonlijk bestond een ziekenhuis uit één grote ruimte met een open bekapping en met hoog boven de vloer aangebrachte ramen. De muren onder die ramen waren doorgaans betimmerd met een rij bedsteden. Elke slaappleats was, ter besparing van ruimte, bestemd voor twee personen. Boven ieder bed bevond zich een beddenplank. Naast de onmisbare pot stonden daarop de kroezen, kommen en tinnen eetschotels.

De vloer van de zaal was meestal van steen, de wanden waren gekalkt of met tegels bezet ter wering van ongedierte.

Helmond eindigde in die tijd bij de stadspoort ter hoogte van het huidige postkantoor. Als men die poort passeerde stond men vrijwel buiten de stad. Alleen 't *Lyntken* (de huidige Marktstraat en Binderseind) was bebouwd en in de verte, op de hoogte van de

tegenwoordige Helmondselaan, stonden nog wat huizen. Het gasthuis en de summiere bebouwing waren toegankelijk middels een zandweg die naar de Abdij van Binderen voerde en daar overging in een pad richting Croy en Aarle-Rixtel.

Het verpleeghuis stond onder toezicht van de Heilige Geest- of armmeesters, de verzorging van de zieken werd wisselend aan echtparen overgelaten. In een haardtelling uit 1496 wordt gesproken over: "een *weerlycken man ende syne huysvrouwe 't gasthuys ophoudende*". Ze dienden als oppassers; de man wordt in de telling genoemd als gasthuismeester, de vrouw als gasthuisvrouw. De eerste droeg zorg voor de mannelijke verpleegden, de tweede voor de opgenomen vrouwen en meisjes. Er zijn diverse gasthuismeesters geweest zoals: Aert en Agnes Joosten, Peter Craellen, Jan Willem van den Grootenacker en Diederick Cuijpers.

Volgens een overeenkomst hadden Peter de Coster en zijn vrouw, die op 7

maart 1501 in dienst werden genomen, zich ten overstaan van de armmeesters verplicht het ziekenhuis te besturen en te onderhouden. Als onderpand gaven zij al hun tegenwoordige en toekomstige bezittingen. Aan het eind van hun tijdelijke verbintenis zouden zij de kliniek, evenals de volledige inboedel, aan hun opvolgers overdragen. Bij die gelegenheid was een inventarislijst opgemaakt. Uit deze lijst blijkt dat er op dat moment elf bedsteden waren met bijbehorende bedden, twaalf paar slaapplekens, vier koperen ketels, twee tafellakens, een hangijzer voor de haard, een kleerkast en een kastje, een klein kuipje, twee tafels en twee stoelen, drie banken en enkele kleine voorwerpen. Als voetnoot werd aan de inventarislijst toegevoegd dat aan twee zieken in de stad een bed met toebehoren was uitgeleend. Uit de erfenis van stadsgenoot Peter Geven, werden nog twee bedden, twee paar slaapplekens, een wollen lap, twee kussens en een stoel aan de inventaris toegevoegd. Het gasthuis had deze

aanvulling hard nodig omdat de zieken op stro moesten liggen.

Voor onderhoud en verpleging van logés en zieken ontvingen de gasthuismeesters onder andere: periodiek acht ponden brood, een kwart smout (vet), een pond kaarsen en jaarlijks nog achttien karren turf, door de pachters van de armenhoeven te bezorgen. Wanneer zieken ter verpleging werden opgenomen, moesten de gasthuismeesters die naar hun beste vermogen verzorgen. Ter vergoeding mochten zij, voor de gehele ziekteperiode, twaalf stuivers per patiënt rekenen. Voor de kost mocht, indien het arme personen waren, een matige rekening bij de Heilige Geestmeesters worden ingediend. De meer gegoede burgers moesten door de familie zelf van drinken en maaltijden worden voorzien dan wel hiervoor een gepaste vergoeding betalen. In geval van overlijden waren de gasthuismeesters verantwoordelijk voor de begrafenis, ze mochten de kleding van de overledene evenwel als genoegdoening

Tekening van een ziekenzaal in de zestiende eeuw. Op de voorgrond wordt een overledene voor de ter aarde bestelling in een linnen zak ingenaaid. (collectie RHCe)

behouden. Wanneer er een besmettelijke ziekte heerste, werden aan de gasthuismeesters enige hulpkrachten toegevoegd om de geïnfecteerden te verzorgen.

De instelling was niet exclusief bedoeld voor de verpleging van zieken, maar vooral ook voor hulp aan armlastigen. Zo ontvingen twee jonge mannen elk 8 stuivers omdat ze van hun kleren waren beroofd. Ook van een zieke jonggezel waren de kleren geplunderd, de kosten voor nieuwe kledij en verpleging bedroegen samen 19 stuivers. Een echtpaar met twee kinderen was op last van de pastoor in het gasthuis gekomen nadat ze waren “gespoelgert” ofwel bij een overval van hun kleren ontdaan. De uitgave voor de ‘vuiligheid’ van Marie van Groetel bedroeg 1 gulden en 10 stuivers. Dit wijst op de behandeling van melisoen of rode loop. Ook een soldaat werd met deze ziekte opgenomen: kosten voor verpleging drie stuivers per dag.

De meest gevreesde ziekte was ongetwijfeld de pest, die in een volksverhaal wordt voorgesteld als een jonkvrouw in witte kleding met het opschrift: “*Waar mijn mantel waait, daar worden de gezichten bleek en de woningen leeg*”. In het midden van de zestiende eeuw werd Helmond getroffen door zo’n pestepidemie. Maandenlang werd er ‘*voer die peste*’ gewaakt. In het gasthuis lagen veel geïnfecteerden op hun dood te wachten. Voor dat grote gevaar was iedereen ‘zo bang als de pest’, een gezegde dat tegenwoordig nog steeds wordt gebezigd. In 1585 brak de ziekte opnieuw uit en werden hulpkrachten geworven “*omme het gasthuys op te houden ende de siecken te bewaeren*”. Ook in 1605 werd de stad door de pest aangetast, deze keer vergezeld van melisoen, een buik- of rode loop.

Het hevigst moet de pest zijn geweest in 1636. Hoeveel angst en verschrikking de ziekte onder de bewoners teweeg heeft gebracht, blijkt uit het *‘Jaargebod der Stad Helmont’* waarin verschillende bepalingen waren vastgesteld. Om uitbreiding van de ziekte te voorkomen mocht iemand die buiten de stad met personen “*met haestige ofte besmettelijke sieckten besmet*” in aanraking was geweest de eerste drie weken daaropvolgend niet naar de stad terugkeren. Iemand die in besmette sterfhuizen “*met clevende ende sorchelijcke sieckten befangen*” in contact was geweest, moest zich gedurende drie weken verwijderd houden en zeker niet staan buurten of praten met onbesmette personen. Was het toch noodzakelijk dat hij over straat ging, dan moest hij een witte stok van een el lang ophouden die voor iedereen zichtbaar was. Voor passanten was het dan mogelijk om tijdig zover mogelijk uit te wijken. Stierf er iemand aan een besmettelijke ziekte, dan moesten de huisgenoten boven de voordeur als waarschuwing, zo zichtbaar mogelijk en als teken van herkenning, een “*stroowisch*” (strobos) uitsteken.

Aan het begin van de zeventiende eeuw verkeerde het gasthuis in een erbarmelijke staat. Het gebouw was zo slecht dat één wand volledig was ingestort. Er werden nog wel enkele kleine reparaties uitgevoerd maar voor de verpleging van zieken was het totaal onbruikbaar geworden. In het midden van de eeuw wordt het nog genoemd als: “*Daer d’aermen siecken ontfangen ende ghetractert worden*”, maar in de daarop volgende eeuw diende het enkel nog, al dan niet kosteloos, tot onderkomen voor arme gezinnen. Zieken en hulpbehoevenden, ook die van

Afbeelding van een vroegere ziekenzaal. (fotograaf onbekend, collectie RHCE)

buiten de stad, werden door de Heilige Geestmeesters bij burgers ondergebracht. In 1724 werd het grote gasthuis afgebroken. Het kleine gasthuis werd in 1755 met de daarbij behorende wei- en akkerlanden publiekelijk verkocht.

Lazarushuisje

Een andere afgrijselijke ziekte, die in Helmond weliswaar nimmer epidemisch heerste maar wel voorkwam en dus ook gevreesd werd, was de zogenaamde ‘*lazarie*’ of melaatsheid. Dat de ziekte, ook wel lazarus of lepra genoemd, in de stad voorkwam, blijkt uit de aanwezigheid en het gebruik van een zogenaamd lazarus-huisje. Het verblijf stond in de zestiende en zeventiende eeuw op het Hoogeind, niet ver achter de plaats waar later het Sint Antoniusgasthuis werd gebouwd. Het was niets meer dan een simpele barak waarin melaatsen, zonder enige medische verzorging, van de gezonde mens werden gescheiden. De exploitatie van de instelling blijkt uit de stadsrekening van 1582 waarin staat opgenomen: ‘*Huishuur van den lazer, 3½ gulden*’.

Omdat de ziekte zeer besmettelijk en nauwelijks te genezen was, nam het stadsbestuur maatregelen om uitbreiding van de infectie te voorkomen. Zo werd preventief aan besmette inwoners ‘*de clep der leprozen*’ gegeven. Als ze zich op straat begaven moesten ze die ratelaar, ook wel klikspaan genoemd, in de hand houden en daarmee voortdurend een waarschuwend geluid geven. Wie met de ratelaar liep werd een ‘*klaploper*’ genoemd, een scheldwoord dat dus stamt uit de lepraperiode. Ook uitdrukkingen als “*krijg het lazer*” of “*lazer op*” refereren aan die tijd.

Aloysius gasthuis Markt

Tussen 1724 en 1838 was er in Helmond géén gasthuis. De oude inrichting aan het Binderseind was gesloopt en tot nieuwbouw was nimmer overgegaan. De tafel van de Heilige Geest viel voortaan onder verantwoording van de dominee en over de verpleging van zieken en hulpbehoevenden had men inmiddels een totaal andere mening. Welgestelden huurden betaalde hulp in om hun zieken te verplegen en lieten de dokter aan huis

De achtergevel en tuin van het klooster Sint Aloysius aan de westkant van de Markt. Mede in deze panden was het voormalige gasthuis gevestigd. (fotograaf onbekend, collectie RHCe)

komen. Ook armlastigen werden thuis behandeld. Door het stadsbestuur waren artsen aangesteld die hen thuis bezochten en daarvoor een salaris van de stad ontvingen. Als zieken niet thuis verpleegd konden worden werd de verzorging bij afmijning verkocht aan artsen, heelmeesters of anderen die bereid waren de verzorging, in eigen huis en tegen een geldelijke vergoeding, op zich te nemen.

Het kwam feitelijk neer op een openbare aanbesteding met als doel de kosten van de verpleging zo laag mogelijk te houden.

Dat beeld veranderde toen de stad in 1838 een nieuwe start maakte met de verpleging van chronische zieken en bejaarden. Voor acute medische hulp was een gedeelte van het oude klooster op de Markt omgebouwd tot

gasthuis. Door een financiële bijdrage van een arts kon een bijgebouw als extra ziekenzaal worden ingericht, maar het bleek onvoldoende om het grote aantal patiënten te verplegen. Voor drink- en waswater was men aangewezen op grachten, regentonnen en in de nabijheid gelegen waterputten.

In 1849 richtte de tyfus grote ellende aan en zeventien jaren later werd de stad geteisterd door de gevreesde cholera, de geheimzinnige ziekte waar artsen hulpeloos en radeloos tegenover stonden. Uit eerdere epidemieën had men wel enige nuttige lessen kunnen leren. Men begreep in ieder geval dat reinheid en zindelijkheid de eerste vereisten waren om de ziekte te bestrijden. Helaas was de toestand in Helmond van dien aard dat de watervoorziening, de afwatering en de woonomgeving nog alles te wensen overliet. Om te voorkomen dat de besmetting door gebruikmaking van gracht- en slootwater zou voortduren, werd besloten om de Ameide voorlopig af te dammen bij de Hoogeindse poort. Het water uit de stadsgrachten werd weliswaar niet als drinkwater gebruikt, maar bijvoorbeeld wel als spoel- en kookwater voor de aardappelen. De beide aan het ziekenhuis verbonden geneesheren deden bovenmenselijke pogingen om hun talrijke patiënten te helpen. De aanleg van waterpompen, die zuiver grondwater naar boven brachten, betekende weliswaar een grote hygiënische doorbraak, maar een schrikwekkende plaag was niet te voorkomen. Men kon niet verhinderen dat er veel slachtoffers vielen. Talrijke geïnfecteerden werden in het kleine gasthuisje opgenomen, velen stierven aan de besmetting.

De bekrompen verpleeginrichting was volledig afhankelijk van eigen middelen, subsidies werden niet genoten. Voor opgenomen armlastige patiënten werd 20 cent per dag voor verzorging en verpleging in rekening gebracht, voor patiënten van buiten Helmond werd 40 cent berekend. Eerder waren de kosten nog respectievelijk 15 en 30 cent, maar wegens de prijsstijging van de levensmiddelen was een tariefverhoging doorgevoerd. Buiten deze opbrengsten was men volledig afhankelijk van giften en donaties. Op uitdrukkelijk verzoek werd door de gemeente weliswaar een éénmalige tegemoetkoming van 300 gulden toegekend, maar de financiële situatie bleef nijpend. Toch stond het gasthuis in redelijk aanzien. Toen na de geduchte cholera-epidemie de president van de geneeskundige commissie de verzorging en verpleging van de zieken in ogenschouw nam, betuigde hij daarbij zijn tevredenheid over de frisse ziekenzalen.

Doordat de organisatie en huishouding van het gasthuis langzamerhand verbeterde, werd het voor de medici mogelijk om er moeilijke en soms gevaarlijke operaties te verrichten. Met het groeiende aantal inwoners van de stad groeide ook het aantal patiënten en werd de ruimte op de Markt te klein. Daarbij kwam nog dat de scholen, die zich in hetzelfde complex bevonden, steeds meer ruimte opeisten. Toch zou het nog tot de twintigste eeuw duren, voordat Helmond een beter geoutilleerd gasthuis kreeg.

Nieuwe tijd

Begin 1900 werd de noodzaak van een op zichzelf staande verpleeginrichting vastgesteld en tot de oprichting daarvan besloten. Om in die behoefte te kunnen

voorzien, werd een beroep gedaan op de vrijgevigheid van de Helmondse bevolking. Die smeebede bleek niet te vergeefs. De eerste intekening bracht het respectabele bedrag van 50.000 gulden op. Nog in datzelfde jaar vond de aanbesteding plaats en werd met de bouw gestart.

In 1902 kon het Sint Antoniusgasthuis in gebruik worden genomen. De inrichting was bestemd voor de verpleging van bejaarden en zieken, zonder onderscheid van godsdienst. De betere uitrusting kwam de patiënten zeer te goede. Geleidelijk aan werden verbeteringen aangebracht, waardoor het mogelijk werd talrijke ziektegevallen in de stad zelf te behandelen. In 1955 startte de bouw van het Sint Lambertus ziekenhuis dat in 1957 in exploitatie kwam. Die naam werd, na de fusie in 1986 met het Deurnese Sint Willibrordus ziekenhuis, veranderd in Streekziekenhuis Helmond-Deurne en wijzigde ten slotte in 1990 in 'Elkerlielk'

wat iedereen ofwel alleman betekent. In 2010 wordt het ziekenhuis opnieuw uitzonderlijk en gastvrij genoemd.

Gebruikte literatuur

- J. Heeren 'Ziekenzorg te Helmond in vroegere eeuwen', serie artikelen gepubliceerd in 1958 in het dagblad 'Zuid Willemsvaart';
- J. Heeren 'De plaats waar Helmonds oudste parochiekerk stond', gepubliceerd in 1939 in het dagblad 'Zuid Willemsvaart'.
- J. Heeren 'De cholera te Helmond in 1866', gepubliceerd in 1932 in het dagblad 'Zuid Willemsvaart'.
- A.M. Frenken 'Helmond in het verleden' deel 2 uitgave 1929, 'De vaste eigendommen der tafel van de Heilige Geest', Hoofdstuk 'Het gasthuis';
- Ach Lieve Tijd: 'Acht eeuwen Helmond, de Helmonders en hun rijke verleden';
- Wikipedia, de vrije encyclopedie.

Met medewerking van

- Regionaal Historisch Centrum Eindhoven.

Begunstigers van de Heemkundekring Helmond-Peelland

AUTOBEDRIJF HOEFNAGELS DEALER CITROËN-HYUNDAI

BLOEMENMAGAZIJN DE SCHUUR

BEKKERS AUTOSCHADE

BROECKX - PRAASTERINK MAKELAARS

COENEN

DERISON GROENTE EN FRUIT

DRIESSEN VERF EN INTERIEUR

DRUKKERIJ VAN STIPHOUT

FOTO LAMBERT VAN DE KERKHOF

LUNCHROOM PAUL EN RIET

MAREIN ORGANIZING

MOSMAN AUTOSCHADE

RABOBANK

SCREENBIZZ DESIGN STUDIO

VAN NUENEN RIJWIELHANDEL

WESSELMAN ADVISEURS

WIJNHUIS HELMOND

VAN DER WINKEL IJZERWAREN, GEREEDSCHAP, BOUWBESLAG

Gerardus Christianus De Ruiter
geboren te Rhenen 26 augustus
1801 overleden te Helmond 28
juni 1880. Arts te Helmond van
1828-1880 (Collectie RHCe)

Ze zullen allemaal zuipen

Dokter G. De Ruiter (1801-1880), een markant arts die woonde in de Ameidestraat, heeft ongewild een belangrijke aanzet gegeven tot de bestrijding van de cholera. Eens, zo gaat het verhaal, kwam De Ruiter bij een patiënt in de Heistraat, van wie hij constateerde: "Hij gaat kapot, kom morgenvroeg zijn overlijdensbriefje maar bij mij halen, dan kunde hem begraven".

Maar de dag daarna kwam niemand dat briefje ophalen. Tijdens zijn ronde kwam De Ruiter weer bij de betreffende patiënt met de opwekkende vraag of hij nog niet 'kapot' was.

Hij bleek echter aan de beterende hand. "Toen u zeej, dae tie toch dood moest, hebben w'm uit meelij en troost mar wa snever gegeven. 't Deej 'm goewd. Haj waar altijd ne goeje vriend van de snever, haj wier d'r bèter op".

"Dan zullen ze potver..." riep de verbijsterde arts uit, "voortaan allemaal zuipen".

uit 'Ach Lieve Tijd'